

Den lutherska koralens liturgiska uppgift.

Vid skildringen av den första nattvarden heter det i den Hel. Skrift till sist: »När de sedan hade sjungit lovsången, gingo de ut till Oljeberget» (Mt. 26:30). Orden hava sedermera växlat, språken hava skiftat, melodierna hava förändrats, men kvar står den sångens innerliga förening med den kristna gudstjänsten som varit från begynnelsen och som ingen tid rubbat. Smak och uppfattning hava ändrats både i fråga om poesi och musik men alltid ha diktens och tonkonstens store befunnits villiga att ställa sin inspiration i det kristna gudstjänstlivets tjänst. Så har det kommit därhän att få områden äro så rika som den kristna sångens och musikens. Värde hos dessa Kyrkans skatter är självfallet högst skiftande. Mycket bär prägeln av sitt ursprung från de ringa dagarna i andelivets historia men mycket vittnar om den väldiga, skapande kraften i andelivets stora tider. De båda för gudstjänstlivet ojämförligt betydelsefullaste företeelserna i all denna rikedom är å ena sidan den gregorianska sången, å andra sidan den lutherska koralen. Beträffande båda gälla, både med avseende på text och musik, att de vuxit fram ur gudstjänstens eget behov, ur dess sköte. I båda ha ord och ton ingått den allra närmaste förening. Den gregorianska melodien likaväl som den lutherska kyrkovisan får sitt rätta liv först när den förbindes med ord. Å andra sidan blir aldrig en luthersk psalm så levande som då den förbindes med sin melodi och detsamma gäller om den gregorianska sångens texter. Båda representera den objektiva linjen inom kyrkomusiken. Båda måste i sina bästa ögonblick anses ha nått den grad av fullkomning utöver vilken ingen kommer i ofullkomlighetens värld.

Vi skola här icke ingå på någon inbördes värdesättning av dessa båda företeelser på gudstjänstlivets område. Vi nöja oss med att konstatera, att båda för oss synas vara omistliga. De hänga allt för nära tillsammans med varandra för att böra åtskiljas. Och när vi nu övergå till att skärskåda den lutherska koralens uppgift i vårt gudstjänstliv, så måste redan nu den anmärkningen göras, att mer än en gång kräver förståelsen av den lutherska koralens ställning i liturgien en tillbakablick på den gregorianska sångens uppgift. Få områden äro nämligen så konservativa som det liturgiska. Här är därför ofta mera än annars en historisk tillbakablick klargörande.

*

I liturgiens värld är ordet alltid det primära, musiken det sekundära. Vi kunna mycket väl tänka oss en kristen församlingsgudstjänst utan en enda sjungen ton, däremot icke utan ord. En under-

sökning av den lutherska koralens uppgift i liturgien måste därför väsentligen hålla sig till texten.

Se vi då först på den luth. koralens allmänna uppgift i gudstjänsten, så konstatera vi genast, att dess texter i principiellt hänseende icke intaga någon särställning utan måste anses hava samma uppgifter att fylla som gudstjänstens övriga texter. För att klargöra denna måste vi erinra om vår högmässas karaktär av ett möte mellan Herren och församlingen. En följd av denna egenskap är att högmässans texter å ena sidan måste representera Herrens ord till församlingen, å andra sidan församlingens ord till Herren. Allt sedan Kiefoths dagar i mitten av förra århundradet ha tvenne namn vunnit burskap inom det liturgiska språkbruket, som kanske icke äro så lyckligt valda men som vi må bibehålla i brist på bättre. Han kallar — i anslutning till ett ställe ur Augsburgiska bekännelsens apologi — de moment inom gudstjänsten i vilka Herrens vilja och råd förkunnas för oss *sakramentala*; de i vilka vi tala till Herren åter kallar han *sakrificiella*. Gudstjänstens sakramentala sida utgöres sålunda icke blott av den H. Nattvardens firande utan ock av epistel, evangelium och predikan. På samma sätt utgöres den sakrificiella sidan icke blott av det tacksägelsens och hängivelsens och bekännelsens offer som vi i den H. Nattvarden frambara, utan ock av syndabekännelse, trosbekännelse, bön och lovsång. Sådan den lutherska koralen faktiskt föreligger i vår psalmbok representerar den båda dessa gudstjänstens sidor, måste vi säga. Självfallet blir dess huvuduppgift att göra tjänst vid utformningen av det sakrificiella momentet. I koralen sjunger församlingen ut vad som rör sig i hennes religiösa liv, alldeles så som hon i andra gudstjänstens delar på annat sätt ger uttryck däråt. Vad äro psalmer sådana som »Av djupsens nöd, o Gud till dig / Jag ropa må och klaga» (278) eller »Min synd, o Gud / mot dina bud / går mig så djupt till sinnes» (283) annat än församlingens sjungna syndabekännelse? Eller psalmer som »Jesus är min hägnad / och mitt hjärtas fägnad» (123) eller »Uti din nåd, o Fader blid / Befaller jag i allan tid / min arma själ och vad jag har» (324) annat än församlingens sjungna trosbekännelse? Men — och detta skulle jag särskilt vilja understryka; jag återkommer till det längre fram — en hel del av våra psalmer, huvudsakligen högtidspsalmer och ofta de allra förnämsta bland dem, bära en avgjord sakramental prägel. De utsjunga med andra ord icke församlingens religiösa upplevelser utan sammanfatta episkt eller lyriskt högtidens innehåll. De äro, skulle vi möjligen kunna säga, ett rimmat Guds ord. De förkunna Guds frälsningsgärningar. Som ex. kunna vi nämna den rent episka julpsalmen »En jungfru födde ett barn i dag» (60) som ju intet annat är än julevangeliet själf i toner. Eller den likaledes till sin karaktär episka trettondedagspsalmen »En stjärna gick på himlen fram» (67). Eller 92: Skåden, skåden, nu här alla, som ju ock bär en omisskännelig episk prägel. Som ytterligare ex. må nämnas: »Se

natten flyr för dagens fröjd» (56) och »Vad ljus över griften. Han lever, o fröjd (102). Dessa ex. torde vara fullt tillräckliga. De visa tydligt att församlingen vid avsjungandet av dylika psalmer själv blir en förkunnare av Guds vilja och råd till vår frälsning, sålunda inträder i en sakramental funktion, alldeles som prästen, då han från predikstolen utlägger Herrens ord. När fråga blir om val av vissa psalmer, torde denna distinktion kunna göra oss en god tjänst.

Detta vare nu nog sagt om koralens allmänt religiösa funktion vid gudstjänsten. Men vid sidan av denna tillkommer en mera speciell. När den västerländska pilgrim, som brukar gå under namnet Silvia eller Etheria, på 390-talet företog sin resa till Jerusalem och där flitigt deltog i gudstjänstlivet, frapperades hon av något som förefaller oss tämligen självklart men som hon tydligen icke var van vid i sitt hemland. Åter och åter betonar hon i sin reseberättelse att de stycken ur den hel. Skrift som vid de särskilda gudstjänsterna förelästes voro avpassade efter dagen och orten. I hennes hemort måste därför, i varje fall i vida större utsträckning än i Jerusalem, lectio continua varit rådande. Vi förstå härav den vördnadsvärda ålder som ligger bakom den tanke som tagit sig uttryck i vårt perikopsystem och som utgör ryggraden i vårt kyrkoår. Här är icke platsen att söka skildra den rikedom vår kyrka äger i sitt heliga år. Men väl att framhålla den utomordentligt stora uppgift som den lutherska koralen har att fylla vid utpräglingen av kyrkoåret. Näst efter de heliga texterna själva komma här i betydelse just psalmerna. »Var hälsad, sköna morgonstund» har kanske för somliga större förmåga att framlocka julstämningen än t. o. m. julevangeliet. Och »Skåden, skåden nu här alla» är oupplösligt förbunden med långfredagen, såsom »Vad ljus över griften» med påskdagen eller »Vaken upp, en stämma ljuder» med domsöndagen. Önskligt vore att varje söndag — eller åtminstone alla mera markerade söndagar — på samma sätt hade *sin* psalm, vilket väl vore möjligt men tyvärr ingalunda är fallet. Skall ett sådant mål kunna vinnas, måste emellertid en vida större känsla för kyrkoåret få prägla psalmvalet än som nu ofta är fallet. Blev Silvia förvånad över de till dagen och orten passande texterna och sångerna som hon fick höra i Jerusalem, så kan man i en svensk kyrka alltemellanåt bli ganska häpen över motsatsen i fråga om psalmvalet. Eller vad skall man bli, när man — såsom det hänt mig i en västgötakyrka — får se 55 — visserligen icke första versen men de tre följande — på nummertavlan en av de senare trefaldighetssöndagarne; eller 62 en söndag i början av trefaldighetstiden, vilket för några år sedan förekom i ett radioprogram; eller 112:7, 8 på 5 i fastan — dominica passionis — vilket jag hört i en västkuststad för några år sedan. Exemplet skulle kunna mångfaldigas. Jag är övertygad om att varje kyrkobesökare skulle kunna draga sitt strå till stacken. De visa hur man på många håll är totalt i avsaknad av känsla för psalmens kyrkoårsfunktion. Här

må i detta sammanhang uppmärksamheten fästas på vilken stor betydelse hänsyn till melodien ofta har för att psalmen skall kunna fylla sin kyrkoårsfunktion. Somliga melodier äro i detta stycke fullständigt indifferent. 136 t. ex. gör kanske ingen över sig glad, men å andra sidan stöter den knappast vilken dag under året den än möter. Något liknande gäller även om 66 och 118, för att nämna ytterligare ett par ex. Men för ett stort antal melodier måste sättas mer eller mindre stränga restriktioner. 55 t. ex. torde man utan att reagera kunna höra under de flesta tider av året utom under fastan och påsk-pingsttiden. 102 är väl — förutom under påsk-pingsttiden — otänkbar utom på en eller annan högtidsdag. (2 och 3 Bönd.). I det nyligen anförda ex. 112:7, 8 på 5 i fastan — är det kanske rent av melodien som är det mest stötande.

*

Sedan vi nu antytt den lutherska koralens allmänt religiösa uppgift i gudstjänsten och dess speciella kyrkoårsfunktion, övergå vi till att skärskåda dess uppgift ur mera yttre, formell synpunkt. Vi börja s. a. s. nerifrån, med dess lägsta tjänareyssla. Och denna är helt enkelt att utfylla ett tomrum i liturgien, ge innehåll åt en paus. När prästen lämnar altaret för att gå upp på predikstolen, uppstår med nödvändighet en paus i liturgien, längre eller kortare beroende på väglängden och andra omständigheter, t. ex. om han skall avlägga mässkruden och ikläda sig prästkappan. Denna paus måste utfyllas. Det kunde ske genom t. ex. orgeln enbart. Av ålder har emellertid vår kyrka valt en vida mera sympatisk väg, nämligen avsjungandet av den s. k. predikstolspsalmen. Här visar psalmen sina utomordentligt höga tjänareegenskaper. Den har förstått att utföra sin blygsamma uppgift på denna punkt på ett sådant sätt att den skapat ett nytt innehållsvärde genom vilket den gjort sig omistlig. Vem skulle vilja undvara denna lilla bönesuck om den Helge Andes bistånd? Vi skulle kunna tänka oss altartjänsten och predikan fördelade på tvenne prästerliga krafter så att predikanten kunde vara på predikstolen då liturgen slutade trosbekännelsen. Men vem skulle likväl vilja avskaffa predikstolsversen?

Med framhållandet av denna psalmens utfyllande uppgift vill jag bestämt opponera mig mot en uppfattning som jag icke så sällan hört framställas vid diskussion av denna punkt i högmässan. Man har ansett det vara förnedrande för psalmen att vara en »prästens ingångsmarsch», som man kan få höra det uttryckas. Prästen bör därför icke gå upp på predikstolen förrän predikstolsversen sjungits till slut och pausen under uppgången bör utfyllas med orgelspel. Häremot vill jag blott säga att en dylik paus i liturgien givetvis bör utfyllas på bästa tänkbara sätt och att från

församlingens sida en psalmvers bättre fyller platsen än orgel-spel. Och jag tror att det även för prästens del är förmånligare att få komma upp på predikstolen under psalmsången än under ett efterföljande orgelspel. Det är åtminstone min erfarenhet. Vad man av orgeln stundom får höra efter predikstolspsalmens slut brukar icke vara ägnat att öka andakten. Och att havä sig en så blygsam uppgift förelagd som att ledsaga prästens gång upp på predikstolen är sannerligen intet nedsättande, när man kan fylla den på det utomordentliga sätt som predikstolsversen gör det. Vem tänker väl på denna dess uppgift? Vem tänker väl på annat än att denna psalm här har en självständig liturgisk funktion att fylla, nämligen att inleda predikan med en bönesuck om välsig-nelse från Ordets Herre över Ordets brukande.

På ett par andra punkter har psalmen en liknande funktion att fylla. På båda platserna har den förstätt att göra sin tjänst på samma föredömliga sätt. När prästen lämnar predikstolen och skall återvända till altaret kräves återigen utfyllnad av pausen. När sakramentshävorna på altaret skola tillredas uppstår ännu en paus. Beträffande psalmen efter predikan behöver intet sägas. Med avseende på nattvardstillredelse- eller offertoriepsalmen skulle jag gärna vilja tillfoga ett par ord. Här har behovet av utfyllnad givit oss ett liturgiskt moment av allra största värde. Genom offertoriepsalmens införande har givits oss det enda tillfälle vi inom själva nattvardshandlingen hittills ägt att insätta denna handling i kyrkoårets sammanhang. Vad detta vill säga förstår envar om han besinnar vår fattigdom därutinnan att vi hittills saknat efter kyrkoåret växlande prefationer.

Vid sidan av denna sin utfyllande uppgift har koralen ock en en beledsagande, tolkande funktion. Detta är fallet med den psalm som sjunges under kommunionen. Här är intet tomrum såsom nyss, utan här följer församlingen den vid altaret pågående kommunionhandlingen med fromma betraktelser i sångens form. Dessa betraktelser böra självfallet på det närmaste ansluta sig till nattvarden. Härav får dock ej dragas den slutsatsen att endast direkta nattvardspsalmer här vore på sin plats. Särdeles stor kan ju variationen icke bli, men i den mån det förhandenvarande psalm-materialet erbjuder möjligheter till omväxling böra de utnyttjas. Särskilt i församlingar med stora nattvardsgångar där det kräves flere psalmer äro möjligheterna beskurna, om man skall följa nuvarande praxis att sjunga psalmerna i följd. En enkel åtgärd vore ju annars att sätta upp icke blott den första utan även följande psalmer på nummertavlan. Därmed skulle möjligheterna till omväxling även i sådana församlingar väsentligen ökas.

Då fråga blir om omväxling på denna punkt erbjuda sig väl närmast Jesus-psalmerna (120—123), vilka torde passa när som helst under kyrkoåret samt under passionstiden psalmerna om Jesu lidande. Som andra ex. vid mindre nattvardsgångar skulle jag vilja anföra 52 under adventstiden och 137 under pingst-tiden.

Slutligen har ock den lutherska koralen en liturgiskt självständig uppgift att fylla i gudstjänsten. Detta gäller om ingångspsalmen, gradualpsalmen och slutpsalmen. Här är det icke fråga om att utfylla några tomrum eller beledsaga några handlingar. Utan här står psalmen s. a. s. för sin egen skull. Från liturgisk synpunkt sett skulle intet hinder möta mot att låta mässan börja direkt med det trefaldiga Helig eller de för vissa helgedagar utsatta särskilda inledningsmomenten. Ja det kan rent av ifrågasättas om icke detta från sträng principiell synpunkt vore att föredraga. Jag skall närmare förklara detta senare. Nu nöja vi oss med att fastslå, att behovet av en tydligt kyrkoårsbestämd inledning till gudstjänsten, som från början kan s. a. s. angeva den rätta tonarten, tillfullo motiverar denna psalm. — Vi kunna ock mycket väl föreställa oss epistelns och evangeliets läsning i en följd. Något från principiell synpunkt stötande torde svårigen kunna uppletas däruti. Sådan läsning av olika bibelstycken i omedelbar följd efter varandra förekommer ju t. ex. i begravningsritualet. Däremot skulle vi förvisso sakna den omväxling mellan textläsning och psalmsång som gradualpsalmen bereder oss. I församlingens behov av omväxling måste vi sålunda finna en tillräcklig motivering för det urgamla kristna bruket att alltid i högmässan skilja bibelperikoperna åt genom psalmsång. Detta bruk återfinnes för övrigt i alla kristna liturgier och har övertagits från synagogan.

Ej heller mot slutpsalmens slopande skulle ur principiell synpunkt kunna anföras något bärande skäl. Snarare skulle man väl ur principiell synpunkt hellre se att mässan slutade med välsignelsen, så att Gud s. a. s. finge sista ordet i gudstjänstens möte. Å andra sidan måste man erkänna att denna psalm är psykologiskt motiverad. Församlingen behöver likasom sammanfatta sina intryck från Herrens möte i en kort bönesuck.

Dessa psalmer ha alltså icke någon yttre, praktisk uppgift att fylla, som kan motivera deras existens. Utan de hava sin motivering i sig själv, i det rikare innehåll de ge åt gudstjänsten. Det är detta jag menat med att de ha en självständig liturgisk funktion.

Låt oss nu — efter dessa mera allmänna ord om psalmens funktion — övergå till att närmare skärskåda de särskilda psalmernas ställning och huru de bäst skola fylla sin uppgift. Vi följa därvid högmässans ordning.

1) Först komma vi då till ingångspsalmen. Den utgör ju den ena delen av vår högmässas introitusmoment. Det är ytterst intressant att följa detta moments historia. Den visar huru man genom att vara trogen i det lilla kan bliva satt över mycket; huru man kan fylla en underordnad uppgift så att när uppgiften icke längre finnes kvar, blir man likväl icke avskedad som möhren som gjort sin plikt och kan gå utan kvarhållen för sin egen skull. Introitusmomentets ursprungliga funktion är nämligen intet annat än att utgöra en »prästerskapets ingångsmarsch».

Låt oss gå tillbaka till den gamla romerska påvemässan, ur vilken den nuvarande romerska mässan utvecklats. De äldsta fullständiga beskrivningar vi äga av den äro dels den berömda s. k. Ordo Romanus I, som i det skick vi äga den torde kunna återföras till 700-talet och den i senare tid funna något äldre Ordo som blivit tillskriven archikantor Johannes vid S:t Peter i Rom och som anses härstamma från senare hälften av 600-talet. I den förra som i allt väsentligt på denna punkt överensstämmer med den äldre beskrives introitus på följande sätt. När påven och hans assisterande präster klätt sig färdiga i sakristian uppstämman sångarne introitusantifonen, under vilken påven och hans tjänande biskopar och präster sätta sig igång från sakristian, i högtidlig procession tågande in till altaret. Under intåget fortsätter kören med introituspsalmen. När påven framkommit till altaret knäböjer han i bön och giver därefter fridskyssen åt de närmast stående. Därefter ger han sångledaren ett tecken, vid vilket psalmen avbrytes och avslutas med Gloria Patri och introitusantifonens upprepan. Här se vi så tydligt som gärna är möjligt, introituspsalmens utfyllande uppgift. Dess längd var icke ens bestämd utan rättades efter behovet. När i den romerska mässan prästens intåg till altaret förlades före introitus, upphörde denna dess utfyllande uppgift. Den hade sålunda kunnat utfalla men den hade å andra sidan visat sig så värdefull genom att redan från första anslaget knyta mässan samman med kyrkoåret att den i stället bibehölls som ett självständigt moment. Blott den förändringen inträdde, att själva psalmen som nu saknade praktisk betydelse utföll så när som på en enda vers. Så uppstod den romerska kyrkans än i dag brukliga introitus. En romersk introitus bestod sålunda av en antifon, en psalmvers och Gloria Patri, varvid är att märka att antifonen upprepades efter Gloria. Genom de nya kyrkliga böckerna som skola tagas i bruk i höst komma vi att i viss utsträckning återfå detta moment i dess traditionella utformning. Den flyktigaste blick i ett romerskt missale är tillräcklig för att övertyga envar om vilken stark kyrkoårsanknytning denna gamla introitus-sång förlänade mässan. Blott ett par exempel. Vid juldagens tredje mässa sjöngs Jesaja stället: Ett barn varder oss, en Son bliver oss given o. s. v. På Himmelfärdsdagen sjöngs Apg. 1:11: I galileiske män, vi stå ni sen upp mot himmelen På Hel. Trefaldighets dag brukades en text med begynnelsen: Valsignad vare den Hel. Trefaldigheten. När reformationen krävde mässans förrättande på »förstondeligt mål» blev introitusmomentet ett brännande problem. Försök till försvenskning sänkades icke. Uppgiften blev emellertid den tidens kyrkomän övermäktig. Så kom det sig att den gamla latinska introitus länge levde kvar även i den svenska mässan. På de stora högtidsdagarna sjöngs den ännu somligstads efter mer än hundra år. När den dog ut uppstod ett tomrum som borde utfyllas. Närmast till hands låg då att tillgripa den nya evangeliska koralen. Laurentius Petri ville också

gå denna väg. Han föreskriver i sin gudstjänstordning »De officiis» att »i landskyrkorna (där man icke kunde utföra den latinska introitus) kan man till introitus sjunga någon psalm på folkmålet, som närmast synes stå i överensstämmelse med dagens eller tidens karaktär». Kyrkoordningen 1571 anvisar samma väg: »För det nu kallas introitus, när man samma introitum icke sjunger på latin, måga desse psalmer ymsom sjungne varda: Af djupsens nöd. Fader vår som i himlom est. O Fader vår. Nu bidie vi etc.» Dessa försök att ersätta den latinska introitus med evangelisk koral synas emellertid icke hava slagit igenom. Varken HB 1614 eller 1693 nämner något om en sådan ingångspsalm. Först HB 1811 föreskriver den. Under mer än ett par århundraden har alltså den svenska mässan saknat officiellt föreskriven introitus. Kanske sjöngs likväl på mer än ett ställe en ingångspsalm även före 1811. Vittnesbörd saknas icke som peka i den riktningen. 1811 får emellertid den svenska kyrkan icke blott en, utan tvenne ersättningar för den gamla introitus: dels ingångspsalmen, dels det trefaldiga Helig ur Jes. 6, dock i den något ändrade lydelse i vilket stället gått in i nattvardsavdelningen. Hur handboken tänkt sig valet av ingångspsalmen är dock icke lätt att säga. Föreskriften om den har följande mångtydiga lydelse: »Högmässogudstjänsten börjas, efter omständigheterna och orternas beskaffenhet, med en kort psalm». I praktiken torde ingångspsalmen i stor utsträckning hava anknytits till kyrkoåret. Därom vittnar t. ex. Lunlebergs mycket använda »Psalmanvisning» (Gefle 1877).

1894 års handbok bibehåller den dubbla introitus men förbättrar den i tvenne avseenden. Dels föreskrives uttryckligen att ingångspsalmen bör rätta sig »efter den innevarande sön- eller helgdagens beskaffenhet och ställning i kyrkoåret». Dels anslutes det trefaldiga Helig mera till den gamla introitusformen. Säkerligen tänkte man icke på detta, men ett faktum är att endast ett Gloria Patri fattas för att vi skulle fått en korrekt medeltida introitus. Jesaiastället: *Helig, helig, helig är Herren Sebaot. Hela jorden är full av hans härlighet* är en utmärkt antifon. Därpå följer en psalmvers: Herren är i sitt heliga tempel; hans tron är i himmelen. (Psalt. 11:4.) Om Gloria Patri här infogats och antifonen upprepats hade vi ägt en utmärkt normalintroitus som, utförd av kören på gammalt sätt, skulle gjort ett helt annat intryck än det av prästen sjungna Helig.

Emellertid är det tydligt att vi här f. n. hava tvenne ersättningar för den gamla introitus. Ännu mera i ögonen fallande blir detta, då på högtidsdagarna de 1917 införda introitusantifonierna komma till användning. Ur sträng principiell synpunkt kan en sådan fördubbling av momenten knappast karakteriseras annat än som tårta på tårta. Det var detta jag nyligen syftade på. Av åtskilliga andra skäl torde man hava anledning att icke här yrka på förändring.

Den korta sammanfattningen av denna långa utveckling är alltså

att ingångspsalmen måste tilldelas samma liturgiska uppgift som det gamla introitusmomentet. Ingångspsalmen är icke blott högmässans första moment utan bör ock vara dess första kyrkoårsbestämda moment.

Huru skall koralen kunna fylla denna nu angivna liturgiska uppgift på bästa sätt? Ett nödvändigt villkor synes vara att valet av ingångspsalm icke överlämnas åt den enskilde prästens godtycke. Så länge ingångspsalmen har sin nuvarande uppgift att fylla bör den fastmera agendariskt fastläsas, lika väl som mässans övriga kyrkoårsbestämda delar. Församlingen har rätt att fordra att redan från början kunna känna igen sig. Ett stort steg i rätt riktning har tagits i den av förra kyrkomötet beslutade evangelieboken. Där upptages nämligen för varje söndag en introituspsalm. Så som kyrkomötets beslut formulerats hava dessa psalmanvisningar dock icke fått obligatorisk karaktär. — Ett andra villkor är att samma psalm icke förekommer som ingångspsalm mera än en enda gång. Endast så giver den åt dagen dess särskilda prägel. — Ett tredje villkor är att valet av ingångspsalm göres med noggrant iakttagande av kyrkoårets krav såväl beträffande text som melodi. Här må några ord inskjutas om en sådan fast ingångspsalms betydelse i ett viktigt musikaliskt hänseende. Ingångsprediet borde väl få vara mässans enda längre preludium, ja man vore frestad att säga: mässans enda preludium i egentlig mening. Vid övriga psalmer får väl mässan ur liturgisk synpunkt åtminstone anses bäst betjänt med endast kortare anslag. Med en fast ingångspsalm gaves organisten tillfälle att ordentligt bereda sig på detta preludium. Och möjlighet gaves att åstadkomma tryckta preludiesamlingar som gjorde rättvisa åt ingångspsalmens liturgiska uppgift. — Skulle härtill fogas ytterligare ett fjärde önskemål så vore det att de större högtidsdagarnas ingångspsalmer om möjligt valdes bland de sakramentalt betonade, så att det ämne ur frälsningshistorien, kring vilket dagen rör sig, redan från början finge klinga ut såsom ett budskap från ovan. Jag är medveten om de svårigheter som möta ett konsekvent genomförande av denna tanke, men även om materialets beskaffenhet i ett eller annat fall skulle tvinga till undantag från regeln, torde i alla fall denna princip i allmänhet kunna uppehållas. Ett försök till praktisk lösning av frågan om introituspsalmvalet efter nu skisserade linjer föreligger i den för några år sedan å Gleerups förlag utgivna psalmvalslistan, av vilken en ny upplaga torde utkomma under den närmaste tiden. Här iakttages tydligt den nyssnämnda strävan att på de större högtidsdagarne låta ingångspsalmen få en objektivt-sakramental prägel. På 1: Adv. ljuder den ropande rösten i öknen: *Bereden väg för Herran*. På juldagen föreslås julbudskapet i Luthers klassiska formulering: *All himlens höjd oss kommet är*. På Trettondedagen höra vi profetian om stjärnan, i vars ljus folken skola församla sig: *Nu segrar alla trognas hopp*. Påskdagens ingångspsalm: *Vad ljus över griften*, bringar oss pås-

kens budskap i den mäktigaste poetiska och musikaliska omklädnad vi äga på svenskt språk. På Himmelsfärdsdagen har — av hänsyn till traditionen — ett avsteg från principen gjorts med den ganska sentimentala: *Till härlighetens land igen*. Men vem känner ej att denna psalm ur liturgisk synpunkt icke kan försvara sin plats på samma sätt som de förut nämnda. Pingstdagen bringar oss budskapet om Herrens kyrka: *Med pelarstoder tolv står Herrens helga kyrka*. Domsöndagen höra vi Herrens ord om döden och domen: *En gång dö och sedan domen / är oss alla förelagt*.

En annan sak som jag ock skulle vilja påpeka är att det ofta är mycket svårt — ja omöjligt — att göra de berättigade musikaliska kraven full rättvisa. Det är t. ex. icke roligt att börja det nya årets första högmässa med en så indifferent melodi som 136. Men när den innerliga nyårsbönen: *Giv, o Jesu, fröjd och lycka: ett nytt år går åter in* — som i så många år öppnat det nya året i vår almanacka nu en gång finnes i psalmboken är det icke lätt att gå förbi den. Hur gärna skulle man icke på Domsöndagen vilja begynna med en annan melodi än den ungefär lika indifferent H. 77. Här finnes ju ock andra att välja på. Men återigen torde ingen text tillnärmelsevis passa så väl för denna söndag som 590. Och då, som redan förut framhållits, texten i liturgiskt hänseende måste anses som det primära, musiken som det sekundära, torde i ett sådant fall de musikaliska hänsynen böra vika. Det råder ingen tvekan om att de här angivna principerna i huvudsak fått prägla också den nya evangeliebokens introitusanvisningar. I stort sett måste dessa anvisningar betecknas såsom tillfredsställande. I några få fall åter måste mycket allvarliga betänkligheter resas. Så måste den på 3 e. påsk föreslagna 21:1, 2: *Härlig är jorden* både från textens och melodiens synpunkt betecknas som direkt underhållig på denna plats. Introituspsalmen skall, både vad innehållet och musiken beträffar, i möjligaste mån äga en objektiv karaktär. Den i båda hänseendena subjektiva och därtill så innerligt obetydliga *Härlig är jorden* drar som introitus ned hela mässan. Sjung den möjligen efter predikan men låt oss som ingång i mässan få sjunga våra klassiska koraler. — Såsom ytterst svag måste ock den på 4 e. påsk föreslagna 139:1, 2 betecknas. — Mycket betänksam blir man ock inför pingstdagens introitus 129:1: *Helige Ande, låt nu ske*. Texten saknar fullständigt den monumentalitet som kräves på en sådan högtidsdag. Och den officiella koralbokens melodi är ändå mycket svagare. Saken förbättras icke så litet, om den i Svensk Koralbok upptagna ståtliga Luthermelodien kommer till användning. — Alltför »smånätt» är ock introitus på 16 e. Tref.: Lär mig, du skog, att vissna glad. (572:1). Inför *dödens skugga* önska vi höra mäktigare toner. — Även en sådan liten stump som 238: *Kärlek av höjden* gör man närmast en otjänst genom att placera den på ett så utsatt ställe som högmässans begynnelse (18 e. Tref.). Dess obetydlighet understrykes blott på det obarmhärtigaste sätt. — Ytterligare en eller an-

nan anmärkning skulle nog kunna göras, t. ex. mot 228:1, 2 på 19 e. Tref. eller 577 på 24 e. Tref. — Man skulle ock kunna peka på det verkligen nitiska utnyttjandet av nr 426, som förekommer icke mindre än 3 gånger (426:3 på 8 e. Tref.; 426:4 på 23 e. Tref. och 426:5 på 26 e. Tref.). Hur stort värde man än sätter på denna psalm kan man knappast komma ifrån att det vederfarits den en alltför stor heder. Och ur musikaliskt synpunkt måste det anses förkastligt att annat än i nödtvång utnyttja samma melodi tre gånger.

2) Vi övergå nu till gradualpsalmen. Att den från begynnelsen varit avsedd att bilda en ersättning för det gamla gradualet är tydligt av Svenska Mässan 1531: »För graduale läss man sedan eller sjunger den Songen om Guds budord, eller noghon annan.» Den har sålunda övertagit gradualets liturgiska uppgift. Vilken var då denna? Quensel urgerar starkt den synpunkten att gradualet är epistelns responum i och med vilket församlingen samlar och begrundar de tankar, hon från altaret hört. Han anför som stöd för denna sin uppfattning ett ställe hos Amalarius, vars beviskraft jag icke vill anfäktas, i all synnerhet som denna tanke mer eller mindre skarpt utformad möter också i moderna mäss-utläggningar. Men jag kan ej underlåta att påpeka ett misstag som Quensel härvid gör, beroende på fullständig obekantskap med innebörden i den liturgiska termen responsorium. Amalarius talar om det responsorium, som kallas Graduale. Detta yttrande föranleder den anmärkningen från Quensel om gradualet att det alltså uttryckligen betecknas som responsus. För var och en som känner till den tekniska betydelsen av ordet responsorium är det genast tydligt att denna Quensels anmärkning är ett fullständigt hugg i luften. På Amalarius tid har ordet responsorium i det liturgiska språkbruket ingen annan betydelse än att beteckna ett på visst sätt uppbyggt moment i gudstjänsten. Och ursprungligen torde namnet icke alls ha kommit från textinnehållet utan från det musikaliska sättet för textens utförande.

Detta mera i förbigående. Quensels ensidiga uppfattning av gradualets liturgiska uppgift har kommit mycket ledsamma följder åstad på psalmvarets område. Quensel fick nämligen en ivrig anhängare i Lundblad som genom sin psalmvalslista praktiskt fullföljde Quensels tankar. En hastig blick på Lundblads gradualpsalmer visar vilket utarmningssystem den Quenselska principen leder till. Ett halft dussin psalmer räcker till att fylla nästan hela årets behov. Och kyrkoårskänslan förkväves betänkligt. Pingstpsalmerna samt några psalmer om det kristliga livet komma självfallet att dominera hela kyrkoåret.

Är nu Quensels uppfattning av det gamla gradualets uppgift riktig? Av skäl på vilka jag här icke kan gå in är jag övertygad om att den är fullständigt falsk eller kanske hellre: alldeles för snäv. Det är fullständigt fel att sätta gradualet i förbindelse med enbart episteln. Det hör fastmera samman med hela mässan. Jag

tillåter mig att citera en nutida mässutläggning som på denna punkt åtminstone utan tvivel uttalar det riktiga: »Gradualets ändamål och betydelse är lätt att förstå och fastställa om man håller i minnet att denna körsång tillsammans med de tre andra växlande styckena (introitus, offertorium och communio) bildar ett helt, som står under kyrkoårets idé, d. v. s. som från olika sidor belyser dagens liturgiska grundtanke, som likt en röd tråd går genom hela mässformuläret. Tankar, känslor och beslut, som redan antytts i introitus, uttalas och vidareföras i sången mellan läsningarne.»¹⁾ — Att återge söndagens grundtanke — så torde därför kortast gradualets liturgiska uppgift kunna angivas. Detta blir då ock den uppgift vår gradualpsalm har sig förelagd. Då det självfallet är evangeliet och icke episteln som i första rummet är bäraren av denna tanke, måste och följden bli att gradualpsalmen bör väljas efter evangeliet, icke efter episteln, i de fall då epistelns och evangeliets huvudtankar icke låta sig förenas. Detta har ock varit tradition inom vår kyrka.

Gradualpsalmen är — skulle vi kunna säga — framför alla andra kyrkoårspsalmen. På den måste därför i ännu högre grad än på ingångspsalmen det kravet sättas att den skall vara agendariskt fixerad och att samma psalm icke på denna plats får förekomma mer än en gång under året. På högtidsdagarna böra här i första rummet de episka psalmerna komma till användning, där sådana finnas att tillgå. På Juldagen sålunda: *En jungfru födde ett barn i dag* (60); på Trettondedagen: *En stjärna gick på himlen fram* (67); på Långfredagen: *Skåden, skåden nu här alle* (92); på Himmelsfärdsdagen: *Uppfaren är vår Herre Krist* (217).

Även gradualpsalmerna i den nya evangelieboken ha uppenbarligen blivit valda efter ungefär samma principer som skisserats här ovan. Här har nog valet såsom helhet lyckats bättre. Gradualcykeln vanprydes icke någonstades av så svaga nummer som 21 eller 139. Naturligtvis kan man emellertid även här framställa mer eller mindre berättigade anmärkningar. Så är nog knappast 174:1—8 fullt lycklig på sexagesima, kanske inte heller 288:1—7 på 2 i fastan. På Kristi himmelsfärdsdag är 125 onekligen alltför sentimental. Den bör icke få undantränga 127. När 395:1—3 uppsättes på 8 e. Tref. har man tydligen fullständigt tagit miste.

3) Predikstolpsalmen har redan förut utförligt behandlats. Dess yttre uppgift är att utfylla tomrummet mellan Credo och predikan, dess inre att vara en bönesuck om den Helga Andes bistånd, som handboken 1693 uttrycker det. Därmed äro ock riktlinjerna för dess val givna. En bönepsalm som i den ena eller andra formen nedbeder Herrens välsignelse över Ordets brukande. I den mån så ske kan bör givetvis kyrkoårets tanke få komma till uttryck också här.

4) Om psalmen efter predikan torde icke mycket behöva sägas.

¹⁾ Gihr, Das heilige Messopfer, 14—16 uppl. 1919 s. 399.

Att den bör ansluta sig till predikan får väl anses själfallet, men dock måste även detta krav hållas inom rimliga kyrkoårsgränser. Hur man än predikar under senare hälften av trefaldighetstiden måste det anses förkastligt att sätta upp 55 på nummertavlan vid denna årstid.

5) Att offertoriepsalmen bör växla efter kyrkoåret har redan förut påpekats. Till en särskild offertoriepsalm för varje söndag räcker emellertid icke förrådet. Så stor omväxling är ej heller behöflig, då ju nattvardsgång endast undantagsvis firas varje söndag. Det torde för vanliga behov räcka med en offertoriepsalm för var och en av de mera utpräglade avdelningarne av kyrkoåret. För adventstiden t. ex. 42:4: *Gör porten hög, gör dörren bred, Ditt hjärta till hans boning red.* För Jul 69:2: *I nåd och sanning bland oss bor / den dolde Guden mild och stor.* För fastan 94 eller 79:6: *Mitt trånga hjärta vidga dig.* För påsktiden 104:2—4: *Sann livets frukt det träd oss bär.* För pingst 137:4: *Kom, Guds dyra gåva.*

6) Beträffande distributionspsalmen anser jag mig redan förut hava sagt det viktigaste som i detta sammanhang bör sägas.

7) Med avseende på slutpsalmen skulle jag vilja nöja mig med att citera följande ord av Lundblad: »Denna psalm bör helst utgöra en återklang av dagens allmänna idé, giva ett pregnant uttryck åt det som just *den* dagen med sitt nådesord velat i församlingens hjärtan framkalla av bättringsallvar, av tro, av glädje i Gud, av heligt uppsåt. Här är alltså de-tempore-synpunkten åter och till sist bestämmande».

På de tre psalmerna — ingångspsalmen, gradualpsalmen och slutpsalmen — skulle jag till sist vilja tillämpa Gihrs nyss anförda ord, att de tillsammans böra bilda ett helt, som står under kyrkoårets idé. Då synas de bäst fylla sin liturgiska uppgift. Med avseende på de övriga torde icke samma krav i lika hög grad kunna resas. Dock bör gudstjänstbesökaren även med hänsyn till dem kunna göra Silvias iakttagelse: att de passa till dagen.

Knut Peters